

(SJIF) Impact Factor-7.675

ISSN-2278-9308

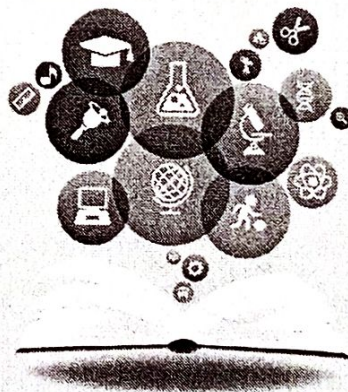
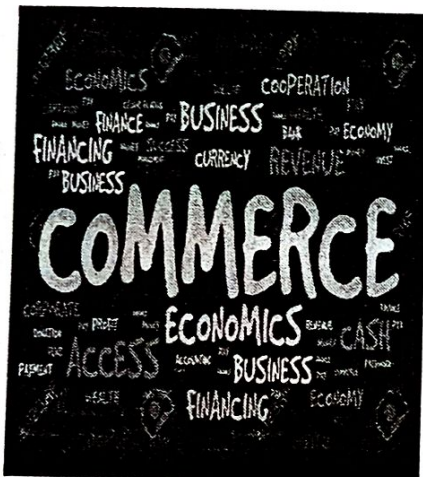
B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March-2020

SPECIAL ISSUE- CCXXIII (223)



Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor:
Dr.Dinesh W.Nichit
Principal
Sant Gadge Maharaj
Art's Comm,Sci Collage,
Walgaon.Dist. Amravati.

Executive Editor :
Dr.Sanjay J. Kothari
Head, Deptt. of Economics,
G.S.Tompe ArtsComm,Sci Collage
Chandur Bazar Dist. Amravati

The Journal is indexed in:

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)



INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	सतीश तराळांची ग्रामीण कथा : आशय आणि अभिव्यक्ती	डॉ. अलका गायकवाड-लुंगे	1
2	मत्तेची बँकींग क्षेत्रातील उपयुक्तता	डॉ. सौ. सपना आर. वेगीनवार	5
3	बालसंगोपनात पालकांसमोरी आव्हाने	प्रा. सुषमा जयकुमार फरसोले	8
4	आधुनिकव कौटिलीय कूटनीती आणि जातकीय खल्लिविज्जावादाचे विवेचन	डॉ. ओमकुमार टोम्पे	11
5	काले धन के स्रोत प्रभाव एवंनियंत्रण करने के लिए सुझाव—एक अध्ययन	प्रा. डॉ. ए.बी.पटले	18
6	पंचायतराज मधील महिला नेतृत्व व वास्तव	प्रा. गौतम कांबळे	23
7	आदिवासी समाजातील कुमारी मातांची वर्तमान स्थिती.	प्रा. डॉ. श्रीराम खाडे	26
8	अर्थव्यवस्थेच्या विकासात सरकारची भूमिका	डॉ. प्रदीप दरवरे	31
9	महात्मा गांधी यांचे सत्य व अहिंसा याबाबतचे विचार	प्रा. डॉ. सुभाष के. पवार	35
10	महात्मा गांधी का दृष्टिकोण एवं प्रबन्धकीय कौशल	डॉ. मधुलता व्यास	39
11	महात्मा फुले यांच्या दृष्टिकोनातुन वंचितांचा इतिहास —एक मिमांसा	फकिरा भगवान राजगुरू	43
12	महिला व बालक हक्क अधिकार कायदा व सुव्यवस्था टिकात्मक परीक्षण	प्रा. डॉ. निना सा. चवरे	50
13	कामायनी महाकाव्य की प्रासंगिकता विक्रम	बालकृष्ण वारंग	55
14	किसान क्रेडिट कार्ड योजना : एक अध्ययन	प्रा.डॉ.शालिनी के.पांडे	60
15	महात्मा जोतीराव फुले व समकालीन समाजसुधारक पंडिता रमाबाई	प्रा. डॉ. सुनिल चवळे	64
16	मुद्रा योजनेची कामगिरी	महाजन संजय बाबुराव	67
17	वित्तीय बाजारपेठा आणि वित्तीय संस्था यामधील समन्वय	प्रा.डॉ. संजय उ. उल्हे	80
18	Digital Profiling As A Threat To Democracy	Dr. Jyoti D. Thakare	82



वित्तीय बाजारपेठा आणि वित्तीय संस्था यामधील समन्वय

प्रा.डॉ. संजय उ. उल्हे

श्री पुंडलिक महाराज महाविद्यालय, नांदुरा रेल्वे

प्रस्तावना :-

भारतीय अर्थव्यवस्था वित्तीय संसाधन आणि आर्थिक व्यवहार यावर मोठ्या प्रमाणावर अवलंबून आहे. तसेच वित्तीय बाजारपेठ हि नफ्यावर निर्भर असते. वित्तीय बाजारपेठेत दलाल,अभिकर्ता, आणि इतर मध्यस्थ यांच्या माध्यमातून रोख्यांच्या खरेदी विक्रीचे व्यवहार सुरु असतात. वित्तीय बाजारपेठामध्ये व्यवहार करणारे विविध लोक, संस्था, दळणवळण, संस्था ह्या एकमेकांशी जोडल्या असून यातूनच वित्तीय संरचना तयार होते व त्यातूनच वित्तीय अर्थ पुरवठ्याचा समन्वय घडवून येतो. वित्तीय बाजारपेठेचे विभाजन गुंणवणुक करणारे आणि वित्तीय संस्था यांच्यात झालेले असते.

वित्तीय संस्था ही संज्ञा बरीच व्यापक असून यामध्ये वित्तीय व्यवहारामध्ये भाग घेणारे दलाल व विविध संरचना समाविष्ट असतात. वित्तीय संस्थाचा वर्ग त्यांच्या प्राथमिक व्यवहारानुसार ठरविला जातो. वित्तीय बाजारपेठा आपल्या वैशिष्ट्यानुसार परस्परांवर अवलंबून असतात. यामध्ये जोखमीची वाटणी, जोखमिची विविधता, अर्थ व्यवहारात काटकसर, कराराच्या व्यवस्थेत बदल आणि वित्तीय व्यवस्थापन अशा अनेक वित्तीय सेवा पुरवितात. वित्तीय मध्यस्थाची कार्य करतांना देणी फेडण्याची यंत्रणा, सुरक्षा रोख्यांचे व्यवहार, जोखमांची विविध कारणे आणि रोख संग्रहणाची व्यवस्थापन इत्यादी बाबींचा समावेश असतो.

वित्तीय बाजारपेठामध्ये पुढील प्रमुख संस्था कार्य करतात

१. वित्त कंपनी २. पतसंस्था, ३. गुंतवणुक कंपनी
४. बचत बँका ५. व्यापारी बँका, ६. वास्तविक मालमत्तेत गुंतवणुक करणारे विष्वस्त
८. आयुर्विमा कंपनी आणि निवृत्ती वेतन विश्वस्थ
९. ८. गहाण बँका आणि गुंतवणुक दलाल व बँका.

वित्तीय संस्थांची महत्त्वपूर्ण कार्य :-

१. वित्तीय बाजारपेठांची कार्यक्षमता :-

खाजगी आणि संस्थात्मक गुंतवणुक करणारे वित्तीय बाजारपेठामध्ये व्यवहारात असणा-या रोख्याबददल नियमित माहिती गोळा करून तिचे विश्लेषण करीत असतात. निधीचा भावी पुरवठा व मागणीचा अंदाज घेतला जातो. बाजारात येणा-या रोख्यांचे प्रकार आणि परिणाम यांच्यात होणा-या बदलांचा विचार केला जातो. आंतरराष्ट्रीय मौद्रिक परिस्थितीचे मुख्यभावन केले जाते आणि भाववाढीच्या दरांचा अंदाज घेतला जातो. तज्ञ विश्लेषक संगणक, मुलाखतीचे अहवाल आणि वित्तीय विवरणाच्या साह्याने रोखे काढणा-यांचा पतदर्जा आणि लाभांष मिळण्याची शक्यता यांचे विस्तृत विश्लेषण करीत असतात.

२. कार्यक्षम बाजार परिकल्पनेचा अन्वयार्थ :-

रोखे बाजार कार्यक्षम आहे असे गृहित धरण्यास प्रश्न उपस्थित होते की वित्तीय संस्थांची गरज आहे काय? या प्रश्नाचे उत्तर निश्चितपणे होय असेच आहे. परंतु या संस्थांचे प्रकार आणि आकार कसे असावे याबाबत मात्र एकमत नाही. काही लोकांच्या मते



रोख संग्रह व्यवस्थापकांनी आपल्या संशोधनाचा आणि विप्लेशनाचा भार बाजारावर न राहता फक्त विविध प्रकारचे रोखे जवळ ठेवावे. इतरांच्या मते वित्तीय संस्थांनी उधार रकमा घेणा-यांना आणि गुंतवणुक करणा-यांना अधिकाधिक माहिती पुरवावी हे महत्वपूर्ण कार्य आहे.

३. कार्यक्षम बाजाराची परिकल्पना :-

बाजाराची कार्यक्षमता ठरविण्यासाठी संशोधक आणि विप्लेशन करणा-यांनी सामान्यतः तीन निकश ठरविले आहेत. १. कमकुवत कार्यक्षम बाजार परिकल्पना, २. अर्ध-बल कार्यक्षम बाजार परिकल्पना ३. प्रबल कार्यक्षम बाजार परिकल्पना या तीन प्रकारच्या कार्यक्षम बाजाराच्या परिकल्पनांमध्ये गुंतवणुक करणा-यांनी उपलब्ध असणा-या सांख्यिकीच्या प्रकारातील भेदानुसार फरक करण्यात आला आहे. कमकुवत कार्यक्षम बाजाराच्या परिकल्पनेत रोख्यांचे बाबतीत सर्व ऐतिहासिक किंमत आणि परिणामाबद्दलची सांख्यिकी किंमत व्यक्त झाली आहे. असे गृहित धरलेले आहे. याचा अर्थ भुतकाळातील किंमती आणि व्यापाराच्या परिणामाच्या माहितीवरून भविष्यकालीन किंमतीचा अंदाज लावण्याचे दृष्टीने उपयुक्त माहिती मिळत नाही. अर्धबल कार्यक्षम बाजाराच्या परिकल्पनेनुसार सार्वजनिकरित्या उपलब्ध असणा-या माहितीचे प्रतिबिंब किंमतीमध्ये पडत असते. प्रबल कार्यक्षम बाजार परिकल्पनेनुसार रोख्यांच्या चालु किंमतीत सर्व प्रकारच्या सार्वजनिक आणि खाजगी माहितीचे प्रतिबिंब उपटत असते. यातील गटात समाविष्ट असलेल्या व्यक्तींना व्यापारी संबंधाबाबत तसेच गुप्त स्वरूपाचा घोषाबाबत संपुर्ण माहिती असणे.

४. वित्तीय मध्यस्थांचे अर्थकारण :-

वित्तीय मध्यस्थ रोखे विकून निधी उभारतात आणि त्याचपैकी ते दुस-या बाजारपेठेत रोखे खरेदी करतात. विक्रीला पुरवठा करणे आणि खरेदी करण्याला रोख्यांची मागणी करणे असे म्हणतात. वित्तीय मध्यस्थ ठेवी, कर्ज आणि इतर रोखे पुरवितात त्यानंतर ते कर्जाची आणि इतर गुंतवणुकीची मागणी करतात यापासून त्यांना व्याजाचे स्वरूपात उत्पन्न मिळते.

निष्कर्ष :-

वरील सर्व माहितीच्या आधारे निष्कर्ष हा खालील प्रमाणे दिसून येतो. व्याजाचे दर हे भांडवलाची संतुलन किंमत आहे. वित्तीय बाजारामध्ये बचत करणारे आणि गुंतवणुक करणारे यांच्या क्रिया प्रतिक्रियेने व्याजाचा दर उरतो आणि निधीचा पुरवठा आणि मागणी यात समता प्रस्थापित होते. निधीच्या पुरवठ्याचा प्रमुख स्रोत म्हणजे बचती असून निधीची मागणी व्यापारी षासन आणि घरगुती क्षेत्राच्या वास्तविक गुंतवणुकीसाठी होते. निधीच्या मागणी पुरवठाच्या सुचीमध्ये बदल झाल्यास व्याजाच्या दरामध्ये बदल होण्याची प्रवृत्ती स्थिर असते. स्थिर उत्पन्न देणा-या रोख्यापासून मिळणारा परतावा पैशाचा उपयोग आणि पैशाच्या मुल्यातील बदल यांची भरपाई होईल एवढा असतो त्यामुळे अपेक्षित भाववाढ हा महत्वाचा घटक आहे. भुतकाळातील व्याजदर आणि भावसाढीचे व्याजदर यांच्या संशोधनाबद्दल असे दिसून येते की, भाववाढीच्या दरात बदल झाल्यास व्याज दरातही बदल घडवून येतो.

संदर्भ ग्रंथ :-

1. वित्तीय संस्था आणि वित्तीय बाजार :- श्रीधर देशपांडे, विनायक देशपांडे
2. International Finance Indian Institute and Finance Delhi : Agrwal Manju
3. Financial Institution and market a M.C. Graud
All Publishing company Ltd. New Delhi